

Magdalena Nowak

Spoleczność wielickich Żydów w latach 1939-1945

Historia wielickich Żydów sięga początkami XIV w. i była ściśle związana z produkcją żup solnych. Swoją wyjątkowość zawdzięczała obecności kopalni soli, która dzięki niepowtarzalnemu charakterowi odegrała znaczącą rolę w jej dziejach. Pod koniec XVIII wieku na zachodnich obrzeżach Wieliczki funkcjonowało osiedle żydowskie, posiadające własną: synagogę, kirkut, szpital dla ubogich, cheder oraz mykwę. Wieliczka, podobnie jak wszystkie miasteczka Galicji, posiadała duży odsetek Żydów, społeczność stanowiła prawie połowę ludności miejskiej. W 1870 r. gmina skupiała wyznawców religii mojżeszowej zamieszkujących 107 okolicznych miejscowości i liczyła blisko pięć tysięcy członków. Żydzi przez wieki starali się zachować - również w Wieliczce - swoją autonomię kulturową, religijną i etniczną.

Zaproponowana analiza, stanowi próbę pogłębienia badań regionalnych i uzupełnienie stanu wiedzy o losy społeczności wielickich Żydów w czasie okupacji niemieckiej. To studium przypadku, perspektywa mikrohistorii z szeroko zarysowanymi kontekstami dynamiki ówczesnego procesu historycznego.

W czasie okupacji struktura społeczności ulegała ciągłej zmianie. Do Wieliczki przybywali nie tylko Żydzi z Krakowa, ale również z innych okolic, którzy zostali zmuszeni do opuszczenia swojego dotychczasowego miejsca zamieszkania lub osoby, które na własną rękę szukały schronienia. Praca ukazuje nastroje społeczeństwa w przededniu wybuchu II wojny światowej oraz pierwsze reakcje na wkroczenie armii niemieckiej do Krakowa i Wieliczki. Zilustrowano stosunek żydowskich organizacji na ogłoszoną mobilizację, powołującą do służby w wojsku polskim mniejszość żydowską oraz naświetla sytuację w jakiej znaleźli się Żydzi po ataku wojsk sowieckich na wschodnie tereny Rzeczypospolitej. Zaprezentowano dynamikę zmian wywołaną wkroczeniem armii niemieckiej oraz drastyczną, dramatyczną

transformację dotychczasowego stylu i sposobu życia ludności wprowadzoną przez okupacyjne władze cywilne – relacja: okupant – okupowani. Celem pracy było ukazanie wydarzeń jakie rozegrały się w Wieliczce w sierpniu 1942 r., ich konsekwencją poza dramatem śmierci, upodlenia i zniszczenia były też strategie przetrwania nielicznych wielickich Żydów oraz Żydów przybyłych do Wieliczki chcących uniknąć zamknięcia w getcie krakowskim. Likwidacja społeczności żydowskiej rozpoczęła się od zamknięcia szpitala. Wszyscy chorzy oraz lekarze i pielęgniarki z wielickiego szpitala żydowskiego zostali straceni w Puszczy Niepołomickiej. Akcja deportacyjna przeprowadzona 27 sierpnia 1942 r. przez okupantów doprowadziła do zlikwidowania społeczności, skierowana była zarówno przeciwko Żydom wielickim, jak i Żydom z okolicznych miejscowości, których liczbę szacuje się na blisko 11 tysięcy. Akcja deportacyjna i wywóz do obozu Zagłady w Bełżcu zakończył blisko 700 letnią historię wielickich Żydów. W pracy ukazano również przypadki pomocy udzielonej ze strony przedstawicieli Kościoła katolickiego wielickim Żydom. Następnie zaprezentowano opis pracy przymusowej w kopalni soli wykonywanej przez żydowskich więźniów z obozu Płaszów i obozu w Mielcu oraz analiza ostatnich dni okupacji w Wieliczce. W szczegółowym ukazaniu przebiegu akcji deportacyjnych kluczowym okazały się wspomnienia naocznego świadka, który opisał przebieg wydarzeń w swoim pamiętniku. Wspomnienia były uzupełniane i zweryfikowane przez relacje innych świadków oraz przez dokumenty źródłowe z tego okresu.

Niemal jednego dnia zniszczona została cała historyczna wielicko-kłaśnieńska wspólnota Żydów. Wspólnota, która od wieków współtworzyła barwny wielokulturowy świat, w którym przed wojną żyli obok siebie różni ludzie. Praktykujący różne religie, mówiący różnymi językami. Wspólnie tworzyli społeczność Wieliczki, małego podkrakowskiego miasteczka, które dzięki pokładom soli kamiennej odegrało ważną rolę w dziejach Polski. Działania wojenne, a szczególnie polityka eksterminacyjna okupanta, wymierzona przeciwko ludności żydowskiej, doprowadziły do niemal całkowitej likwidacji wielickiej społeczności i istotnej zmiany w obliczu narodowościowym także społeczno-zawodowym miasta. Trudno wskazać, ilu wielickich Żydów przetrwało okupację, podobnie jak w przypadku podania ich konkretnej liczby w poszczególnych etapach okupacji. Oficjalnie wielickie skupisko Żydów przestało istnieć wskutek eksterminacji przez wojenny reżim Hitlera. A miasto, które od zawsze było tak licznie zamieszkiwali Żydzi zostało niemal całkowicie pozbawione tej społeczności.